

De oude algemene begraafplaats in Gouda

- Een onderzoek naar de geschiedenis van de eerste algemene burgerlijke begraafplaats aan de Vorstmanstraat -

- Aflevering 1 -

Adriana Bontenbal

*daar staan
oude kruisen
in het jonge gras*

*daar liggen
jonge mensen
in de oude aarde*

*in korenaren
gloeit verdriet.*

Inez Meter

Foto: SAHM.

Inleiding

Begraafplaatsen, kerkhoven of, wat poëtischer, dodenakkers of grafakkers roepen bij een ieder uiteenlopende gevoelens op. Voor de één is een begraafplaats een oord van stilte waar bezinning heel goed mogelijk is, voor de ander is het een plek die te allen tijde te vermijden valt. Die tweeledigheid, aantrekking en afstoting, heeft ongetwijfeld te maken met het zoeken naar rust en bezinning en de angst voor de dood. De ligging van die oorden echter wisselt nogal in de loop der tijden, want de locatie van een begraafplaats hangt altijd af van culturele of religieuze verschillen en het belangrijkste aspect daarvan is wel de ligging, namelijk binnen of buiten een samenleving.

In de oudheid mocht de dood de stad niet bezoedelen en begroef men zijn doden buiten de stadsmuren, maar bij voorkeur in de onmiddellijke nabijheid daarvan om de regelmatige gang naar het graf van overleden verwanten kort te houden. De graven lagen niet opgesloten binnen een ommuurde ruimte, maar omzoomden de wegen en confronteerden de voorbijgangers voortdurend met de eindigheid des levens.

Een belangrijk keerpunt in de geschiedenis van de grafcultuur was dan ook het begraven binnen een stedelijke samenleving. In de vroege middeleeuwen stelden de gelovigen een laatste rustplaats in de nabijheid van heilige martelaren binnen de kerk of buiten tegen de kerkmuur of op het hof rondom de kerk meer op prijs dan een graf buiten de stad. Na een periode van ongeveer 1500 jaar kwam pas weer een einde aan het begraven binnen de steden en in de kerken; men keerde weer terug naar het gedachtegoed van omstreeks het begin van de jaartelling, namelijk dat de doden de stad niet behoorden te bezoedelen en dat hun laatste rustplaats buiten de bebouwde kom diende te liggen. Op het einde van de achttiende eeuw verlieten de graven dus weer de stad en kwamen de begraafplaatsen op een veilige afstand binnen een ommuurde ruimte buiten de steden te liggen. In 1827 werd het begraven binnen de stad verboden en de stadsbesturen begonnen buiten de steden gunstige plaatsen te zoeken voor de aanleg van algemene begraafplaatsen.

De ontstaansgeschiedenis van de 'Algemeene Steedelijke begraafplaats' in Gouda, zoals deze in het eerste register heette, begon feitelijk in 1827 bij de uitvaardiging van het

besluit door de minister van Binnenlandse Zaken dat vanaf 1829 geen begrafenissen binnen de bebouwde kom meer mochten plaatsvinden.¹ De Goudse magistraat trotseerde vanaf 1827 een groot aantal problemen om uiteindelijk in 1832 op een nog onvoltooide begraafplaats de eerste doden ter aarde te bestellen.

De Goudse overheid moet voldoen aan een wettelijk voorschrift

Behalve het kerkhof van de Sint-Janskerk was er nog één kerkhof binnen Gouda, namelijk het kerkhof op het Pesterf. Even buiten Gouda, bij de Kleiwegspoort, lag nog de joodse begraafplaats. Op de begraafplaats bij het Pesterf begroeven de doodgravers niet alleen de gestorven patiënten uit het Pesthuis, maar eveneens de armen en de overledenen binnen het gast- en tuchthuis.² Men begroef mensen die gestorven waren aan een besmettelijke ziekte in het Pesthuis consequent op het Pesterf, zoals bleek uit het verzoek in 1617 van een vaandrig om een sergeant, gestorven in het Pesthuis, in de Grote Kerk te mogen begraven. De magistraat wees dat verzoek als vanzelfsprekend resoluut van de hand.³ In 1828 gaf de stad echter wel toestemming voor een herbegravenis van iemand die niet gestorven was aan een besmettelijke ziekte in het gasthuis, maar wel bijgezet was op het kerkhof van het Pesterf⁴. Die begraafplaats van het Pesthuis achter de kazerne wekte vanwege het besmettingsgevaar ook ongerustheid bij het ministerie van Oorlog, dat in 1818 via de gouverneur van Zuid-Holland verzocht het kerkhof te sluiten, waarop de gemeente alleen gereageerde met de belofte de doden in de toekomst wat zorgvuldiger te begraven.⁵ In heel wat geledingen van de bevolking begon de vrees voor besmettingsgevaar zo langzamerhand te overheersen, maar de overheid reageerde nauwelijks en dit was voornamelijk te wijten aan de hoge aanlegkosten van een begraafplaats buiten de stad.

In Gouda ontlastte de begraafplaats op het Pesterf wel enigszins de beperkte grafruimte in en rondom de Sint-Janskerk. Binnen deze kerk lagen namelijk 2235 graven, waarvan er volgens de kerkmeesters 250 plaatsen onbruikbaar waren, omdat de doophekken, de ronde banken en de fundamenten van de pilaren die ruimtes innamen. De kerkmeesters taxeerden de tijdsomloop voor het gebruik van alle graven, inclusief de 368 graven in particulier eigendom, op dertig jaar. Bij een berekening van de kerkvoogden over het gemiddelde aantal begrafenissen over de periode 1821 tot en met 1826 bedroeg het aantal teraardebestellingen gemiddeld 310 per jaar, waaronder 121 begravingen van volwassenen en 189 van kinderen. In totaal waren er 51 begrafenissen van volwassenen en 26 van kinderen in de kerk en op het kerkhof nog eens 70 teraardebestellingen van volwassenen en 163 van kinderen, dus 25% van het totale aantal begrafenissen vond plaats in de kerk en 75% op het kerkhof, een vrijwel tegengesteld percentage aan bijvoorbeeld dat van Amsterdam in min of meer dezelfde periode.⁶ Deze cijfers geven enigszins een beeld van de situatie in Gouda aan het begin van de negentiende eeuw; aan de incidentele wetgeving van de centrale overheid om het begraven binnen de steden aan banden te leggen gaf de stad, zoals de meeste steden in de Lage Landen, overigens nauwelijks gevolg.

Al vrij vroeg in 1795 tijdens de Bataafse Republiek vaardigden de Representanten van het Volk een verbod uit op het begraven binnen de steden. Amsterdam verzette zich hevig wegens de drassige grond rondom de stad en vanwege de hoge exploitatiekosten van een begraafplaats, maar in Gouda benoemde de magistraat in 1795 daarentegen toch maar een commissie om een plan op te stellen voor een nieuwe begraafplaats buiten de bebouwde kom. Het voorstel was om het zogenaamde Schapenveld van de stad oftewel het Moesland, dat toebehoorde aan verschillende eigenaren, daartoe te bestemmen. Dit laatste land lag tussen de gewezen azijnplaats en de overvaartschouw aan het Vlamingspoortje langs de stedensingel; de taxatiewaarde van de grond lag destijds tussen de 6000 en 7000 gulden.⁷ Bij dit plan bleef het echter, want in 1797

trok de regering het verbod weer in. Een decennium later, tijdens de Franse tijd, was het keizerlijk decreet van 1804 van toepassing in de Nederlanden. De overheid kreeg toen het toezicht over de algemene en particuliere begraafplaatsen waarbij de kerkgenootschappen dan op de algemene begraafplaatsen een afzonderlijke plaats behoorden te krijgen voor het begraven van hun dode geloofsgenoten. Ook nu weer maakten de gemeenten weinig haast met de aanleg van nieuwe begraafplaatsen buiten de steden. In 1813 draaide koning Willem I deze wetgeving terug, maar hij stelde wel een geneeskundige commissie in om onderzoek te doen naar het begraven in de kerk en de daaruit vloeiende schadelijke gevolgen voor de volksgezondheid.⁸ De wetgeving van 1827 maakte daarna daadwerkelijk een eind aan het begraven binnen de steden en gemeenten met meer dan duizend zielen waren verplicht een begraafplaats buiten de stad aan te leggen. Ook de stad Gouda was genoodzaakt te voldoen aan deze wettelijke bepaling en de problemen op organisatorisch en praktisch gebied dienden zich al meteen aan.

Organisatorische problemen

De aard van moeilijkheden op organisatorisch terrein was te vinden op kerkrechtelijk-religieus en -privaatrechtelijk gebied. Van het begin af aan eisten de kerkvoogden van de Sint-Janskerk de meeste aandacht op. Deze kerk bezat evenals de meeste parochiekerken in de Lage Landen van oudsher in 1482 het begrafenisrecht. Ook een niet-kloosterling, die destijds een graf wenste op het kerkhof van één van de stadskloosters, behoorde eveneens nog een bedrag aan begrafenisrecht aan de parochiekerk af te dragen. Vaak was de deplorabele financiële toestand van een kerk de aanleiding om de begrafenisrechten in de loop der tijden uit te breiden: in 1541 verkregen de kerkmeesters van de Sint-Janskerk in Gouda het alleenrecht op verstrekking van de doodskisten en het waslicht, met name de kaarsen.⁹ Ook weer om economische redenen kreeg de kerk in 1704 van de Goudse overheid het alleenrecht op de verhuur van baarkleden en van rouwbehangsels. Alleen de gildenleden mochten nog hun eigen kleden gebruiken, maar de weduwen en kinderen van die leden weer niet.

Al in het begin van het jaar 1828 tekenden de kerkvoogden protest aan tegen het verlies van die begrafenisrechten en in februari overhandigden zij het stadsbestuur een taxatie van het inkomstenverlies uit begraven ten bedrage van *f* 2946,38 per jaar. Dit bedrag was gebaseerd op een berekening van het gemiddelde van het aantal begrafenissen over de laatste zes jaar. Na heel wat getouwtrek, met onder meer een niet gering aantal schriftelijke verzoeken aan de koning, werd het bedrag van de schadeloosstelling uiteindelijk vastgesteld op *f* 2400 per jaar.¹⁰ De gemeente betaalde deze financiële tegemoetkoming gedurende dertien jaar, van 1833 tot en met 1844, en besloot in 1845 de betaling definitief te stoppen. Later echter werd deze afkoopsom weer hervat en uiteindelijk afgekocht. De rechtszekerheid van deze schadeloosstelling is altijd wat vaag gebleven, zodat de kerkvoogden bij hun protest weinig andere steun dan goodwill bij Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland konden verwachten. Toen Gedeputeerde Staten desondanks om herziening van het Goudse besluit vroegen, maakte de burgemeester in de raadsvergadering van 13 januari 1846 de volgende berekening: de aanleg van de begraafplaats had de gemeente 13.344 gulden gekost, voor onderhoud was er in die dertien jaar nog eens 4505 gulden bijgekomen en de jaarlijkse toelage aan de Sint-Janskerk had in diezelfde tijd 31.200 gulden gevegd, tezamen kwam dit op 72.049 gulden. De inkomsten daarentegen voor de gemeente Gouda uit begraven bedroegen in die laatste dertien jaar slechts 14.750 gulden, zodat de rekensom heel snel gemaakt was en de raad besloot de toelage aan de Sint-Janskerk definitief te stoppen, ondanks de afspraak van Gedeputeerde Staten.¹¹

In het protestantse Gouda doken in 1828 intussen ook nog andere problemen op bij de aanleg van de nieuwe begraafplaats. Omdat de begrafenisonderneming nu wettelijk aan

het gemeentebestuur was gedelegeerd, was de overheid verplicht afzonderlijke gedeelten vrij te geven op de begraafplaatsen aan de diverse religieuze instellingen, met name aan de protestantse, de katholieke en de joodse gemeente. In 1830 woonden in Gouda 8767 protestanten, 3873 katholieken en 238 joden.¹² Rond de jaren negentig van de achttiende eeuw had de joodse gemeenschap al een begraafplaats buiten de stad toegewezen gekregen, maar de katholieken hadden geen eigen plaats om hun doden te begraven. En vanaf 1828 begon de inmiddels opgerichte commissie van de rooms- katholieke gemeenten in Gouda bij het gemeentebestuur met het indienen van verzoeken tot de inrichting van een apart gedeelte op de algemene begraafplaats. De commissie wees daarbij op de specifieke eisen die aan een katholieke begrafenis verbonden waren. Het comité wilde op het katholieke gedeelte een afzonderlijke afdeling ongewijde grond, bestemd voor de ongedoopte kinderen, zelfmoordenaars en voor degenen, die hun 'paasplicht' vrijwillig hadden verzuimd, dus niet ter communie waren gegaan.¹³ En volgens de commissie waren ook een kapel en een kruisbeeld op hun afdeling onontbeerlijk voor een godsdienstige begrafenis. Door het uitblijven van reacties van het stadsbestuur was de commissie van de verenigde katholieke gemeenten in Gouda meerdere malen genoodzaakt zich tot de koning te wenden, omdat het gemeentebestuur niet inging op hun specifieke verzoeken. Bij de

N° 3

Gouda 17. September 1828.

Welgedele Achtbare Heeren!

Ingevolge WwEd A. uitnodiging bij advertentie in de staats en Rottendamsche Couranten dixer maant, heeft de ondergetekende de eer, WwEd A. by dese zeer vriendelyk te kennen te geven, dat 3 graven in de groot of stjanskerk als:

in de achtteende	} laag	{	} graf.	
— drie en twintigste				} vijfde
— vijf en twintigste				

hem in eigendom toebehooren, en dat het hem aangenaam zal zijn wanneer bij het geheel opheffen over begraafing in voorversch. kerke hem daar toe gelijke grafplaatsen op de nieuw aangelegde woude begraafplaats in eigendom uitgegeven worden aangemerken en toegekent.

met alle verschuldigde hoogachting beluige te zijn.

WwEd A. Dienaar.

Dirk de Vos

opening van de begraafplaats in 1832 was er nog steeds geen katholiek gedeelte ingericht en pas op het einde van 1835 bleek er wel een katholieke afdeling te zijn gezien de afgifte van een eigendomsbewijs op 20 november 1835 aan de rooms-katholieke kerk der minderbroeders. Een kapel en een kruis kwamen op het katholieke gedeelte van de begraafplaats evenwel nooit te staan.¹⁴ De aanleg in 1891 van een bijzondere katholieke begraafplaats met een kapel aan de Oude Gouwe, nu Graaf Florisweg, bood uitkomst aan de katholieke geloofsgemeenschap.¹⁵ De katholieke afdeling op de algemene begraafplaats bleef desondanks bestaan tot 1950, toen de nieuwe begraafplaats IJsselhof in gebruik werd genomen.

Een andere omwenteling in het alledaagse leven van de Goudse burgers in 1828 was het verlies van de particuliere graven in de Sint-Janskerk. In dat jaar plaatste de gemeente Gouda advertenties in de Staatscourant en in de Rotterdamsche Courant van september 1828¹⁶ om de eigenaren van de graven en grafkelders in de Sint-Janskerk op te roepen schriftelijk een aanvraag in te dienen tot een vervangende grafruimte op de Algemene Begraafplaats. De eigenaren konden rekenen op een vergelijkbare grafruimte op de nieuwe burgerlijke begraafplaats zonder dat daar administratiekosten aan verbonden waren. Het vertrouwen in de gemeente was blijkbaar niet erg groot want vaak verzochten de eigenaren voor alle zekerheid eigendomsbewijzen en onderstreepten zij meestal het woord 'kosteloos' of 'gratis'. In februari 1830 was het overgrote deel van de aanvragen binnen bij de gemeente,¹⁷ maar wat bood de stad feitelijk als vergelijkbare grafruimte op de begraafplaats?

Enkele voorbeelden: de vrouw van Jacobus Eliza van Dongen Bolding was eigenaresse van het 7e graf in de 21e laag in het middelpand van de Sint-Janskerk en kreeg daarvoor een plaats toegewezen in grafrij J nummer 7. Bonaventure Adrien Camille de Lange van Wijngaarden verzocht mede ook voor zijn zusters, vrouwe Quirina Jacoba Louisa de Lange van Wijngaarden, echtgenote van jonkheer Louis Quarles van Ufford en vrouwe Perette Cecile de Lange van Wijngaerden, vervangende grafruimten. De graven in de Sint-Janskerk hadden zij verkregen door koop en bestonden uit grafruimte in de Coolkapel, een grafkelder in het nieuwe kruispand, en een grafkelder op het hoge koor die nooit geopend mocht worden. Voor de grafkelders vroeg hij vervangende ruimte op de nieuwe begraafplaats. Dit waren dertien graven in rij L (de nummers 4 tot en met 16). De familie De Lange van Wijngaarden heeft van deze ruimten geen gebruik gemaakt.

Een andere familie, die wel gebruik gemaakt heeft van de aangeboden grafruimte op de begraafplaats, waren de erven van Dirk van der Starre. Deze bezaten twee graven in de Sint-Janskerk, één graf in het middenpand van de kerk en één in het koor, en daarenboven nog een grafkelder op het hoge koor. Bij de aanvraag was een tekening bijgevoegd met de afmetingen van de zerk en het binnenwerk van de grafkelder in de kerk.¹⁸ Voor deze ruimten kregen de erfgenamen van Dirk van der Starre op de begraafplaats graven aangewezen in rij C, de nummers 10 tot en met 17. De ratio achter de toewijzing van vervangende grafruimte op de begraafplaats door de gemeente Gouda is moeilijk te achterhalen, maar wel is duidelijk, dat men in een niet gering aantal gevallen geen aanzien ontleende aan een laatste rustplaats op de nieuwe begraafplaats, zodat nogal wat toegewezen ruimte onbenut bleef.

De verbanning van de begraafplaatsen uit de steden riep dus de nodige organisatorische problemen op, maar deze maakten niet het leeuwendeel uit van het complexe geheel van bestuurlijke verwickelingen bij de aanleg van de nieuwe begraafplaats. Vier jaar lang, vanaf januari 1828 tot de maand november 1832, zette Gouda man en macht in om de Goudse doden een laatste rustplaats te bezorgen buiten de stad.

De aanleg van de begraafplaats in de praktijk

Vanaf de publicatie van het koninklijk decreet tot de verplichte aanleg van begraafplaatsen buiten de steden in 1827 begon in Gouda de strijd tegen de tijd. Al in januari 1828 vroeg de Goudse magistraat aan Gedeputeerde Staten een maand uitstel om een definitief plan op een later tijdstip te mogen indienen. Dat gebeurde nog eens in april 1828 en daarna bedong Gouda nog ettelijke malen, tot in 1832 aan toe, bij Gedeputeerde Staten uitstel in welke fase van aanleg dan ook. Sinds het decreet in 1827 liep Gouda zodoende onophoudelijk achter de feiten aan totdat het gemeentebestuur in augustus 1832 werd gedwongen de begraafplaats in gebruik te nemen vanwege de cholera-epidemie.

De eerste stap was het vinden van een geschikte locatie die aan bepaalde eisen voldeed. Het was immers wettelijk verplicht een begraafplaats 35 tot 40 meter buiten de bebouwde aan te leggen. Het aantal inwoners met het daaruit volgende gemiddelde sterftecijfer bepaalde de afmetingen van die plaats. Ook van belang was dat wethouder A. van Bergen, die belast was met de aankoop van grond voor de nieuwe begraafplaats, bij de koop rekening hield met de aanwezigheid van bebouwing, zodat de ondergrond voldoende stevigheid bood. Begin 1828 had de gemeente vier opties. De eerste was het land van M. van Vliet met een omvang van 4 ha. Het nadeel van deze grond was dat er geen gebouwen opstonden. De tweede optie was de tuin van De Mik, groot 5.6 ha, die wel enigszins geschikt was, temeer daar er gebouwen opstonden. Het derde stuk grond van ongeveer 10 ha lag aan de Solonskade en was in bezit van drie eigenaren. Een voordeel was dat daar gebouwen opstonden en de vierde keuzemogelijkheid was het land van Verrijst van 12 ha groot, maar deze grond bestond gedeeltelijk uit bosland en had geen bebouwing.¹⁹ Uiteindelijk is gekozen voor de grond aan de Solonskade die de gemeente aankocht voor de prijs van 2325 gulden. De Solonskade, de latere 'oude' Kerkhoflaan, is in 1917 opgenomen in het terrein van de kaarsenfabriek. De huidige Kerkhoflaan van de Turfsingel naar de Prins Hendrikstraat ten noorden van de kaarsenfabriek, is pas in 1901 in gebruik genomen.²⁰ Deze 10 ha grond voor de begraafplaats is in 1872 nog uitgebreid met 124 ca. De gemeente Gouda en de kaarsenfabriek verruilden in dat jaar twee stukken grond en bij de begraafplaats kwam een bebost perceeltje van 40 meter lang en 4 meter breed dat langs de schutting van de fabriek lag.²¹

Een andere kwestie was welke instantie het beheer zou hebben over de begraafplaats, waarvan de begrafenisonderneming vanzelfsprekend deel uitmaakte. Pas in april 1828 verplichtte een decreet de stedelijke autoriteit tot het toezicht op de begraafplaats en noodzakelijkerwijs was de stad dus ook verplicht een begrafenisonderneming op te zetten, wat natuurlijk een cultuuromslag was gezien de eeuwenlange traditie van de dodenzorg door de kerk. Door het besluit van de overheid dat het begraven een zuiver burgerlijke aangelegenheid was, verkregen de steden ter bestrijding van de aankoop- en aanlegkosten boekhoudkundige faciliteiten. Gedeputeerde Staten gaven namelijk toestemming om deze kosten als buitengewone ontvangsten op de begroting van 1829 als ontvangst te boeken.²² Deze constructie bood blijkbaar soelaas, want in de zomer van 1828 komt de aanleg van de begraafplaats pas goed op gang.

De gemeente verkocht in oktober de tuinhuisen en bomen op de inmiddels in juli 1828 aangekochte grond aan de Solonskade om plaats te maken voor de aanleg van de omdijking rondom de toekomstige begraafplaats. Dit werk besteedde de stad uit aan de 'stadsdiepers' of 'kleidiepers' tegen f14,50 de strekkende 10 meter (één roede). Voor de ringdijk van 1160 meter lang en de verbreding van de weg in de Korte Akkeren ontvingen de kleidiepers in totaal 1982 gulden. Door de aanleg van die omkading omzeilde het stadsbestuur het decreet van februari 1829 waarbij de bouw van een muur rondom het kerkhof verplicht werd gesteld. In plaats daarvan werden een sloot rondom het kerkhof gegraven en werden bomen geplant.²³ Terzelfder tijd met de aanleg van de ringdijk

besteedde de gemeente ook de ophoging van de begraafplaats uit, waarvan de kom binnendijks 166 meter lang, 44 meter breed en 1.96 meter diep was. De eerste ophogingslaag van 94 cm bestond alleen uit rivier- of duinzand en de tweede laag uit aardspecie, samengesteld uit twee delen zand en één deel afval van de steenplaatsen.²⁴ Jan Broere was de laagste inschrijver met een bedrag van 14.000 gulden en kreeg het werk. Tijdens de grondwerkzaamheden in 1829 besteedde de stad Gouda eveneens de bouw aan van het gebouw bij de entree van de nieuwe begraafplaats. Op 16 april 1829 was de openbare aanbesteding en de laagste inschrijver was Willem van Bemmelen met een bedrag van 12.500 gulden. Dit gebouw, dat er nu nog staat, was 12.50 meter lang en 10 meter breed en 5.65 meter tot de nok.²⁵ De aannemer onderheide het huis met 88 palen van 11 meter lang en het gebouw zelf bevatte zes vertrekken, een keuken en een kelder. Boven elk van de twee raamkozijnen in de voorgevel kwam een in steen uitgehouwen doods- hoofd en twee knekels en in de houten raamkozijnen sneed de houtsnijder treurwilgen. De vier stenen pilasters op elke hoek van het gebouw waren anderhalf steen dik en de ingang aan de voor- en achterzijde bestond uit een hardstenen trap van twee treden. De oplevering van het gebouw zou in september 1829 zijn, maar de aannemer was genoodzaakt een paar maanden uitstel te bedingen in verband met de zeer slechte weersomstandigheden in de maanden juli en augustus. In december 1829 was de bouw klaar en sinds die tijd bewoonde oftewel bewaakte M. de Bruin van gemeentewege het huis, tot eind 1832, toen de begraafplaats in gebruik werd genomen. Dit pand is op het eind van de twintigste eeuw op de monumentenlijst geplaatst.

Behalve bomen en een sloot plaatsten timmerlieden in 1828 een gewoon hek van zes palen bij de ingang van de begraafplaats en nog een afscheidingshek bij de katholieke afdeling op het achterste gedeelte van de begraafplaats. De gemeente verving dit onderhoudsgevoelige hekwerk in 1899 door een ijzeren hek op een stenen voetmuur. Andere bouwactiviteiten op de begraafplaats (in het bijzonder de bouw van het 'baarhuisje') zijn pas weer later in de negentiende eeuw ontplooid. De problemen op organisatorisch en op bouwkundig gebied behoorden in 1830 onderhand min of meer tot het verleden. Bleef nog over de samenstelling van een reglement op het begraven. Dit reglement was wettelijk verplicht, mede ook omdat de gemeente Gouda de taak als begrafenisondernemer overgenomen had van de kerk. De eerste directeur werd Dirk Lunenburg, koster van de Sint-Janskerk, die met begraven al lange tijd ervaring had opgedaan.

De ingebruikneming van de begraafplaats

Op het einde van 1829 drongen Gedeputeerde Staten aan op het maken van een reglement op het begraven, terwijl diezelfde Gedeputeerde Staten echter pas tweeënhalf jaar later goedkeuring verleenden. Na het verzoek van Gedeputeerde Staten arresteerde de gemeenteraad van Gouda namelijk vrij snel op 29 januari 1830 een reglement op het begraven en stuurde dit ter goedkeuring naar Gedeputeerde Staten. Tegelijkertijd vroeg

OPENBARE *Aanbesteding.*

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS
der stad GOUDA, zijn van meening
op **DONDERDAG den 16^{den} APRIL 1829,**
des voormiddags om **11 ure,** ten
RAADHUIZE, in het openbaar
aan te besteeden:

Het geheel *nieuw maken en*
leveren van een **GEBOUW**, op de *nieuwe begraaf-*
plaats, liggende ten westen der stad GOUDA, ten
einde de *papegaaisteeg* of *zoo genaamde solons kade,*
in de *horte akkeren.*

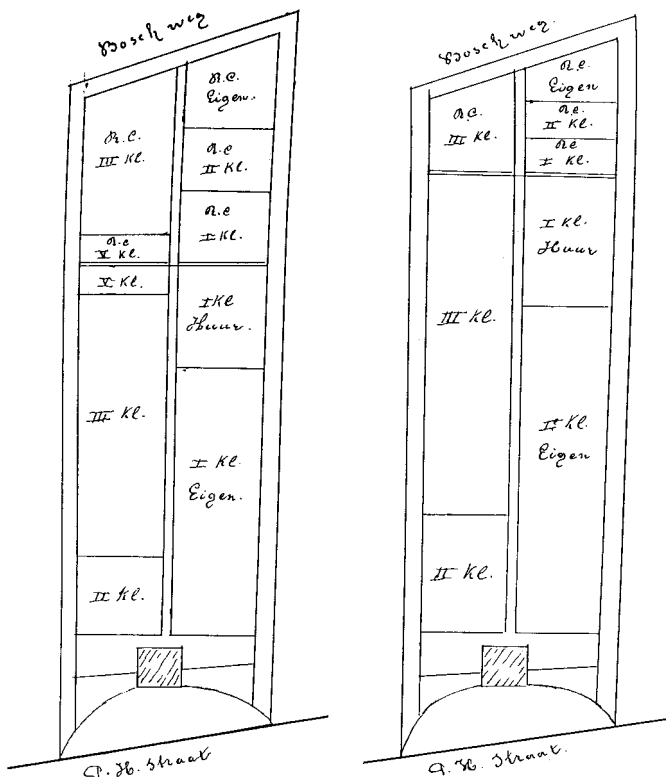
waarvan het bestek en kon=
ditiën van aanneming *zes dagen* voor den dag der
aanbesteding (de zondag uitgezonderd) ter lezing
zullen liggen, van des voormiddags ten 10 tot 1 uren
aan het **STADS ERF** binnen GOUDA voornoemd,
alwaar de *teekeningen* mede ter bezichtiging, en
verdere inlichtingen te bekomen zijn.

ZEGT HET VOORT.

Te GOUDA, bij J. VAN BENTUM, Stads-Drukker.

*Openbare aanbesteding van het gebouw op
de nieuwe begraafplaats. Bron: SAHM,
Secretarie-archief.*

de gemeente aan deze instantie een akkoordverklaring voor de jaarlijkse uitkering van 2400 gulden aan de Sint-Janskerk bij wijze van schadeloosstelling voor het verlies aan inkomsten uit begraven. Over de hoogte van dit bedrag was al in juni 1829 in de raad een akkoord bereikt, wat niet zo verwonderlijk is, want onder de negen leden die voorgestemd hadden bevonden zich drie kerkvoogden en diverse hervormde notabelen.²⁶ Het reglement op het begraven bevatte 23 artikelen en begon met de zin dat geen enkele dode ergens anders begraven mocht worden dan op de 'Algemeene Burgerlijke begraafplaats'. De begraafplaats was opgedeeld in twee afdelingen, één voor de protestanten en één voor de katholieken. Elke van die twee afdelingen was weer onderverdeeld in 4 onderafdelingen. In 1870 veranderde deze indeling, omdat de begrafeniswet van 1869 stelde dat iedere hoofdafdeling onderverdeeld zou zijn in vijf in plaats van vier onderafdelingen. In het begrafenisreglement van 1830 waren dat de onderafdelingen 1 en 2, de zogenaamde eerste klasse, bestemd voor eigen graven, huurgraven en kelders. De graven op onderafdeling 3, de tweede klasse, waren te vergelijken qua klasse met de graven die voorheen op het kerkhof van de Sint-Janskerk lagen. De onderafdeling 4, bestemd voor de derde klasse, was voor 'mindervermogenden en bedeeden'. Elke onderafdeling werd weer opgedeeld in rijen met de letters van het alfabet, die weer genummerd waren in gewone cijfers. In elk graf kwamen twee volwassenen boven elkaar te liggen en daarbovenop kon de doodgraver zoveel kinderen bijzetten als maar mogelijk was. Een ieder die een graf bezat in de Sint-Janskerk kreeg kosteloos een bewijs van eigendom, maar bij verkoop of overdracht door erfenis van een eigen graf was men verplicht één gulden aan leges te betalen. De eigenaren dienden over de aankoop of de overdracht van een graf binnen drie maanden de directeur in te lichten, die ook de aanvragen voor een eigen graf afhandelde.

De eigenaars behoorden de zerken en gedenktekens op eigen kosten te onderhouden; bij achterstallig onderhoud deed de gemeente dat, uiteraard op kosten van die eigenaars. Men kon vrijelijk na toestemming grafkelders laten metselen en alleen op eigen graven was het geoorloofd gedenktekens of opschriften te plaatsen en dan alleen na overlevering van een tekening of tekst. De administratiekosten voor een opschrift bedroegen vijf tot tien gulden en voor gedenktekens vijftien tot vijftig gulden; de vermelding alleen van een naam of familiewapen was gratis.

Bestaande (links) en nieuwe (rechts) toestand van de indeling van het kerkhof. Bron: SAHM, Secretarie-archieff.

In het reglement speelde de angst voor de schijndood een rol. Men had in het nieuwe gebouw een apart lokaal ingeruimd om bij twijfel aan de dood van de overledene gebruik te maken van dit vertrek, waar op kosten van de familie van de dode de nodige onderzoeken gedaan konden worden. De huur van deze ruimte bedroeg één gulden per dag exclusief verwarming en verlichting. Voor wat betreft de tijden van begraven hield men een zomer- en wintertijd aan. In de zomer, van 1 april tot 30 september, was dat van 's morgens 06.00 uur tot 's avonds 21.00 uur. In de winter, vanaf 1 oktober tot eind maart, begroef men alleen van 's morgens 08.00 uur tot 11.00 uur. Van deze tijdstippen kon tegen extra kosten worden afgeweken. Op kosten van de belanghebbenden brachten de gemeentelijke 'lijkdragers' de doden naar de begraafplaats. De overledenen, bestemd voor afdeling vier van de armen en misdeelden, konden door de geburen op gratis verstrekte baren naar de begraafplaats gebracht worden. In het gebouw op de begraafplaats waren behalve een lokaal voor mogelijke schijndoden ook nog twee ontvangstvertrekken ingericht voor de familie en vrienden van de dode.

Gouda verzond dit reglement zoals gezegd al eind januari 1830 voor een akkoord naar Gedeputeerde Staten. Evenwel pas in augustus 1832 verscheen in het Provinciaalblad een Koninklijk Besluit met een goedgekeurd provinciaal reglement op de begraafplaatsen en het begraven.²⁷ Dit provinciale reglement verplichtte de stad Gouda toen weer het nog steeds niet goedgekeurde Goudse reglement enigszins aan te passen en opnieuw naar Gedeputeerde Staten te sturen voor akkoord. De samenwerking tussen de verschillende overheden was niet helemaal doorzichtig, want de Gouverneur van Zuid-Holland dacht in februari 1831 dat de gemeente Gouda al een begin had gemaakt met het begraven op de nieuw aangelegde begraafplaats.²⁸ Gouda antwoordde dat dit beslist niet het geval was, temeer daar Gedeputeerde Staten nog steeds geen goedkeuring hadden verleend.²⁹ Tijdens het wachten op uitsluitsel van Gedeputeerde Staten tussen januari 1830 en augustus 1832 teisterden twee volksziekten de stad Gouda, namelijk de kinderziekte ofwel de kinderpokken en de cholera, ook wel braak- of buikloop genoemd. De laatste ziekte versnelde de ingebruikneming van de nieuwe begraafplaats in augustus 1832. Door het uitstekende inentingsprogramma van de stad bleef het sterftecijfer van de slachtoffers van de kinderziekte beperkt. Onder de 308 ziektegevallen tussen 1 januari 1831 en 14 april 1832 waren slechts 34 mensen overleden aan de kinderpokken. De andere epidemie, de cholera, vroeg heel wat meer inspanning van de Goudse overheid om besmetting zoveel mogelijk binnen de perken te houden. De gemeente installeerde een geneeskundige commissie in april 1831 die rapporteerde dat, als er een epidemie uitbrak, twee op de honderd mensen buikloop zouden krijgen, dus op de Goudse bevolking van 12.000 mensen zouden volgens de commissie een kleine driehonderd mensen besmet kunnen raken. Ook deed de commissie voorstellen om de ziekte te bestrijden en om het sterftecijfer zo beperkt mogelijk te houden. Een voorstel was om een verbod in te stellen op het begraven van besmette doden binnen de stad en de verplichting voor de doodgravers de doden al binnen 24 uur na het overlijden buiten de stad op de begraafplaats te begraven. Deze tijdsduur van 24 uur week af van de in 1823 bij wet vastgestelde duur van 36 uur waarna de overledene pas diende begraven te worden. Het vervoer van de choleradoden met een schuit naar de begraafplaats mocht alleen een half uur voor zonsopgang en een half uur na zonsondergang plaatsvinden. De gemeenteraad nam in 1831 deze voorstellen van de commissie over en in afwachting van een mogelijke epidemie trof men de nodige voorbereidingen, zoals de inrichting van een speciaal ziekenhuis voor cholera-patiënten, de aankoop van bedden, enzovoorts. Toen de cholera al in Zuid-Holland gesignaleerd was, riep Gouda begin augustus 1832 de hulp weer in van de Gouverneur om bij Gedeputeerde Staten een goedkeuring, al was het maar een voorlopige, te verkrijgen op het reglement van het begraven. De gemeente gaf tegelijkertijd te kennen dat de nieuwe begraafplaats evenwel nog niet

behoorlijk ingericht was, maar dat zij wel de vastgestelde tarieven zou berekenen voor begrafenissen van de choleraslachtoffers. Op 5 augustus 1832 brak inderdaad de cholera in Gouda uit. De eerste slachtoffers waren een vrouw en twee kinderen.³⁰ De begraafplaats werd toen ondanks het feit, dat het reglement nog niet was goedgekeurd, in gebruik genomen.

Gedurende het heen en weer geschrijf daarna in de maanden augustus en september tussen de gemeentelijke en provinciale overheid berichtte het college van Burgemeester en Wethouders dat zij het betreunde dat er nog niet op een gepaste wijze op de nieuwe begraafplaats begraven kon worden, temeer ook omdat de afdelingen nog niet in orde waren en de eigenaars van de graven in de Sint-Janskerk nog steeds geen vervangende ruimte was toegewezen. Wel kon de gemeente toezeggen dat zij vanaf 1 november 1832 garant kon staan voor passende begrafenissen met ambtenaren, voorzien van de juiste instructies. De goedkeuring van Gedeputeerde Staten kwam uiteindelijk in september 1832. Het college van Burgemeester en Wethouders kon de kerkvoogden van de Sint-Janskerk op 4 oktober 1832 op de hoogte stellen van de definitieve beëindiging van het begraven in de kerk en op het kerkhof per 1 november 1832.³¹

Er kwam in Gouda een einde aan een eeuwenlange traditie, die de doden een laatste rustplaats binnen de stedelijke samenleving gunde. De verbanning van de begraafplaatsen naar buiten de stad was één van de vele veranderingen van de negentiende eeuw die plaatsvonden binnen de maatschappij. De dood kreeg vanaf die tijd letterlijk een plaats in afzondering buiten de stad en figuurlijk begon toen ook het proces van de verborgen dood binnen de samenleving.

Foto: SAHM.

Noten

- 1 Streekarchief Hollands Midden (SAHM)-2150 *Naamregister der eigenaren van graven op de Algemeene Steedelijke begraafplaats te Gouda benevens de namen, ouderdom en dagtekening der begraving van de lijken die in de eigene graven zijn begraven. Beginnende 1 augustus 1832.*
- 2 SAHM-1449.
- 3 J. E. J. Geselschap, *Inventaris van het oud-archief van Gouda* (Gouda 1965) voortaan vermeld als OA. OA-94 f115.
- 4 SAHM-285 dd. 11 oktober Catharina van Perridon leefde als provenierster in het gasthuis. Haar beide nichten wilden haar een eervolle begrafenis geven en vonden Petrus van Elst, koopman en kleingarenfabrikant bereid om de kosten van een herbegraving te dragen; de stad gaf hiervoor toestemming.
- 5 SAHM-2028 nr. 94
- 6 H. L. Kok, (red.), *Begraven en begraafplaatsen. Monumenten van ons bestaan* 2e druk (Utrecht 1998) 25. Uit statistieken over de jaren 1793-1794 blijkt dat 80% van de doden in de kerk begraven werden en 20% daarbuiten. Zie SAHM-1449 stukken betreffende de stichting van een nieuwe begraafplaats 1826-1829. Niet gefolieerd De kerkmeesters berekenen een gemiddelde over zes jaar om tot een vaststelling van een bedrag tot schadeloostelling te komen voor gederfde inkomsten uit begraven. Het aantal begrafenissen verschilt in de twee opgaven, de ene gaat uit van een totaal van 310 doden en de ander van 320 doden .

- 7 OA-223 - 224
- 8 W. Cappers, 'Op zoek naar zekerheid omtrent de dood. Totstandkoming en uitvoering van de begrafeniswet van 1869 in Nederland', *Groniek* 99 (1987) 103.
- 9 J. E. J. Geselschap, *Archieven van de Sint-Janskerk te Gouda*; nr 29.
- 10 SAHM-54 dd. 19 januari 1830.
- 11 SAHM-3 dd. 13 januari 1846.
- 12 SAHM-288 dd. 25 mei 1830.
- 13 SAHM-286 dd. 24 oktober 1828.
- 14 Archief van de Minderbroeders nummer 105.
- 15 Verslagen van de gemeente over het jaar 1891.
- 16 SAHM-2071. Dit dossier bestaat uit een bundel van 156 aanvragen om vervangende grafruimten op de algemene begraafplaats. De advertenties zijn geplaatst in de Staatscourant van 8 en 12 september 1828 en in de Rotterdamsche Courant van 6 september 1828. Zie ook SAHM-288 dd. 23 februari 1830.
- 17 SAHM-288 dd. 23 februari 1830. Er waren in totaal 404 eigen graven. Voor 339 grafruimten waren schriftelijke aanvragen bij de gemeente binnengekomen.
- 18 SAHM-2071 maten van de zerk 10 voet 1 duim bij 11 voet 6 duim (3.15 m bij 3.51 m) en binnenwerk grafkelder 9 voet 10 duim bij 8 voet 4 duim (2.93 m bij 2.55 m). Met dank aan mevrouw H van Dolder-de Wit Deze grafzerk is vrij bijzonder; op het randschrift staat: 'hier leet begrave de edle en ser beminde Jacob va[n] Borcellen, castelein van der Goude starf a[nno] 1521 op Sinte Tomas avont den 20 Decemb[er] en die eedele Jofvrou Ursula van Foreest sijn huisvrouw starf a[nno] 1525 den 15 Martii, bidt voor die ziele]. Middenop: en Clara Clevendam en Annege Spirring sijn dochter; later Dirck van der Starre Elisabeth Catharina Ledebouer'.
- 19 SAHM-128 f225 en f232 en J. M. Verhoeff, *De oude Nederlandse maten en gewichten* (Amsterdam 1983). 121. In de tekst zijn de oppervlaktematens in roeden vermeld; na 1820 is volgens het Nederlands Metriek Stelsel één roede: 100 vierkante meter.
- 20 A. Scheygrond, *Goudsche straatnamen* (Alphen aan de Rijn 1979) 88.
- 21 SAHM-1117. De grond van de gemeente besloeg 172 ca en was een deel van het perceel kadastraal bekend als E898 en de grond van de kaarsenfabriek was 124 ca, bekend als E276.
- 22 SAHM-128 f253.
- 23 SAHM-129 f61.
- 24 SAHM-1098 f 154. Zie Verhoef: één el is één meter. In artikel 1 van het bestek: het terrein dat aangevuld moet worden bevat op de hoogte van één el uit de begane grond en aan de binnenkant tegen de omkading gemeenten eene middelbare lengte van 165,698 en of 44 Rijnlandse roeden en breed 43,985 el of 11 2/3 Rijnlandse roeden en hoogte 1,961 el of 6 1/4 voet.
- 25 SAHM-1098 f170. De afmetingen zijn afgerond. Zie artikel 1 van het bestek lengte is 12.553 el en breedte 10.120 el, van de bovenkant van de fundering te weten op 0.314 el beneden het zogenaamde mallempoel tot de kroonlijst 5.64 el.
- 26 SAHM-287 dd. 30 juni 1829.
- 27 Dit besluit verscheen in het Provinciaalblad nummer 87 onder verwijzing naar het Koninklijk Besluit nummer 29.
- 28 SAHM-292 dd.24 februari 1831.
- 29 SAHM-565 nr. 137.
- 30 SAHM-565 nrs. 373 en 383.
- 31 SAHM-565 nr. 486.